



בעין חינוכית מספר 56, כ' באדר תשס"ט

רקע

כמה ברכות את מכירה, שניתן לברכן בדיוק פעם ב-28 שנה! קיימת רק ברכה ייחודית אחת כזאת, אותה נקיים בע"ה בערב פסח השנה. הכוונה כמוכן לברכת החמה. אותה ברכה מיוחדת שאומרים כל פעם כשהשמש מגיעה מחדש למקום בו הייתה עת הקב"ה הציב אותה לראשונה במקומה. אמנם השמש מקיפה את כדור הארץ ושובה לאותו המקום בכל שנה, אך אנו מבקשים לברך את השמש כשהיא נמצאת באותו מקום, באותו יום בשבוע ובאותה שעה, וזה מתרחש רק פעם ב-28 שנה. על מקורה של הברכה ומשמעותה, דבריו החשובים של ראש המכללה להלן.

שהחיינו וקיימנו ל... ברכת החמה!

הרב פרופ' נרי' גוטל, ראש מכללת 'אורות ישראל'

תקופת ניסן במזל שבתאי בערב שבין יום שלישי ליום רביעי.

הדברים מבוססים על מחזור שנות חמה אשר החל עת נתלו המאורות ברקיע השמים ביום **הרביעי** לבריאת העולם. מאז ואילך, כדור הארץ משלים הקפה מלאה של השמש אחת לשנה.

קצת אסטרונומיה

האמורא-האסטרונום שמואל תיאר את "שנת החמה" כבת 365 ימים ועוד 6 שעות. בהתאם לכך רבע שנה ("תקופה", ובלשוננו: "עונת השנה") מונה 91 ימים ו-7.5 שעות. בכל שנה יש רגע אחד בו היחס בין כדור הארץ לשמש זהה ליחס שהתקיים בזמן הבריאה. אולם לאור היתרה של שש שעות, הרי השעה של אותו רגע משתנה משנה לשנה. על מנת להשלים את שנת החמה וגם לחזור לאותה שעה עלינו לחכות למחזור של 4 שנים ($24=4 \times 6$). אך עדיין לא נגיע למצב זהה לבריאת המאורות, כיוון שכל מחזור כזה יסתיים באותה שעה אך ביום אחר בשבוע, ואילו אנחנו רוצים להגיע לרגע בו תחילת שנת החמה תיפול בתחילת הלילה של יום **רביעי**, כמו בבריאה. כדי להגיע לשנה כזו עלינו להכפיל את ארבע השנים בשבע, כיוון שבכל ארבע שנים היום בשבוע מתקדם בחמישה ימים. בקיצור, עלינו להכפיל את 4 השנים ב-7 כדי להגיע לכך שתחילת שנת החמה תחול בתחילת ליל רביעי – זהו מחזור כח השנים! אך את השמש לא רואים בלילה, ולכן מברכים בבוקר של יום **רביעי**, פעם ב-28 שנה!

סוגיית ברכות הנ"ל נפסקה הלכה למעשה הן ברמב"ם הן בשולחן ערוך, וזו לשונם:

הרואה את החמה ביום תקופת ניסן של תחילת המחזור של שמונה ועשרים, שהתקופה בתחילת

יש מצוות שחיובן **תמידי**. בעל ספר החינוך מונה שש מצוות שלא ייפסקו מעל האדם אפילו רגע אחד כל ימיו: להאמין בדי', שלא להאמין בזולתו, לייחדו – ידיעה שדי' אחד, לאהבה אותו, ליראה אותו ושלא לתור אחר מחשבת הלב וראיית העיניים. לעומת זאת, יש מצוות ששייכות לכל אדם ובכל זאת הן נדירות ביותר. כך מצוות וכך ברכות. דומה שהנדירה ביותר, זו שאדם בן ימינו אינו יכול לזכות בה יותר משלוש – ארבע פעמים בכל ימי חייו, היא ברכת החמה. לשון אחר: דומה כי אין מי מתלמידי המכללה ותלמידותיה – למצער לתואר ראשון... – שזכה לחוות ולו פעם אחת מעמד מרומם זה! אף בין הרבנים והמרצים לא רבים חוו זאת, עד השנה, יותר מפעם אחת!

בדידי הוה עובדה: זכורני היטב את המעמד האחרון, בדי' בניסן תשמ"א. התייצבנו אז בנקודת תצפית נישאה – מרומי הר הרצל שבירושלים, ובמהלך תפילת ותיקין ובנוכחות נשיא המדינה דאז, מר יצחק נבון וקהל המונים, נאמרה הברכה ברמה, בהתרגשות, ברוב עם ובשמחה גדולה על זכות קיומה של מצווה כה נדירה. היה זה מימוש נאה לתיאור מנהג ירושלים, פרי קולמוסו של הסופר הרב בצלאל לנדוי: "בערב מכריזים להשכים בבוקר לתפילת הוותיקין ולברכת החמה, ושמשם מעוררים את הקהל להשכמה. מיד אחר התפילה בלחש, קודם חזרת השי"ץ, יוצאים למקומות שרואים משם את החמה כדי לברך את הברכה".

במה דברים אמורים? מהי "ברכת החמה"?

שורש העניין בסוגיה בשלהי מסכת ברכות (נט ע"ב): תנו רבנן: הרואה חמה בתקופתה [...] אומר: 'ברוך עושה בראשית'. ואימת הוי? אמר אביי: כל כ"ח שנים והדר מחזור ונפלה תקופת ניסן בשבתאי באורתא תלת נהי ארבע [כל 28 שנים חוזר המחזור ונופלת

ליל רביעי, כשרואה אותה ביום רביעי בבוקר,
מברך "עושה בראשית"
(רמב"ם, הלכות ברכות י, יח,
שולחן ערוך אורח חיים רכט, ב).

מהות המצווה

אם לתמצת בארבע מילים את שורש עניינה של המצווה נוכל לחזור על דברי נעים זמירות ישראל (תהלים קד, כד): "מה רבו מעשיך ד'!" כולנו חווים כמעשה שבשגרה את זריחת השמש מדי בוקר במזרח ואת שקיעתה מדי ערב במערב; את חילופי העונות אביב – קיץ – סתיו – חורף; ואת כל יתר "המחדש בטובו בכל יום מעשה בראשית". ובכן, על משקל דברה של רחל בשירה "כנרת": "מצווים: עצור!", הרי

אחת לכ"ח שנים אנחנו אומרים לעצמנו: **רגע, זה לא מובן מאליו!** ואנחנו עוצרים ומודים.
בערב פסח זה, אחר אמירת הברכה, נאה יהיה להוסיף את התפילה שחיבר החתם סופר:
יהי רצון מלפניך ד' אלקינו ואלקי אבותינו, כמו שהחייטנו וקיימתנו והגענו לזמן הזה לברך ברכה זו, כן תחיינו ותקיימנו ותזכנו לברכה בתקופות אחרות הבאות עלינו לשלום, שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך, ותזכנו לראות פני משיחך, ותקיים בנו מקרא שכתוב על ידי נביאך כאמור "והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים".

הרהורים חינוכיים

- א. אלו מסרים אמוניים כדאי לנסות להאיר יחד עם תלמידים לקראת ועל ידי אמירת ברכה מיוחדת זו?
ב. הרב פרופ' גוטל הסביר כי ברכה זו מסייעת לנו לא להתייחס "כמובן מאליו" לפלאי הטבע היום-יומיים. באילו תחומים נוספים אנו שוכחים שהשגרה היא בזכות הקב"ה? כיצד נוכל להתעורר אף בהקשר אליהם?

נספח: מה עושים בפועל?

- א. את הברכה יש לומר השנה ביום רביעי בבוקר, ערב פסח, י"ד בניסן. ניתן לאומרה החל משלוש דקות לאחר זריחת החמה, ויש להשתדל לומר אותה עד רבע היום. אם לא מספיקים, ניתן לברך עד חצות היום. יש הנוהגים לקום במיוחד מוקדם, כדי לאומרה סמוך לזריחה, בבחינת "זריזין מקדימים למצוות".
ב. זו ברכה נדירה הנאמרת רק פעם ב-28 שנה ולפיכך ראוי לכבד אותה כיאות ולהתכנס יחדיו באווירה חגיגית. ברם, היות והפעם מדובר בערב פסח יש לוודא שהעיסוק בברכה לא יפגע בביעור חמץ במועדו.
ג. תוכן אמירתה למנהג **האשכנזים**: פותחים במזמור "הללו את ה' מן השמים" (תהלים קמח) עד "ולא יעבור". אומרים את הברכה: בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית (קיימת מחלוקת האם נשים אומרות את עצם הברכה). שרים "אל אדון על כל המעשים" (מתוך תפילות שבת ויו"ט). ממשיכים במזמור "השמים מספרים כבוד אל" (תהלים יט) ומסיימים באמירת "עלינו לשבח" וקדיש.
ד. מנהג **הספרדים** ע"פ הבן-איש-חי: פותחים במזמור "השמים מספרים כבוד אל" (תהלים יט) ומזמור "הללו את ה' מן השמים" (תהלים קמח) עד "ולא יעבור". אומרים את הפסוקים: "כי שמש ומגן ה' אלקים חן וכבוד יתן ה' לא ימנע טוב להולכים"; "ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים"; "הודינו לך אלקים הודינו וקרוב שמך ספרו נפלאותיך"; "וזרח לך יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק"; "והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתיים כאור שבעת הימים ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא"; "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו". קוראים את פרשת "יום רביעי" מהבריאה (בראשית א יד-יט). לפני הברכה אומרים "לשם ייחוד" (על פי הנוסח המובא ב"בן איש חי" שנה ראשונה פרשת עקב). הברכה "בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית" נאמרת פעמיים: פעם אחת על ידי הרב-החזן ובפעם השנייה על ידי הציבור כולו בקול אחד (קיימת מחלוקת האם נשים אומרות את עצם הברכה). אחרי הברכה מזמרים את הלל הגדול "הודו לה' כי טוב" (תהלים קלו). שרים "אל אדון על כל המעשים" (מתוך יוצר של שבת ויו"ט). "עלינו לשבח" ו"אדון עולם".
יש הנוהגים להוסיף (על פי ה"שדי חמד"): "אנא בכח גדולת ימינך", "למנצח בנגינות מזמור שיר" (תהלים סז), "שיר למעלות אשא עיני אל ההרים" (תהלים קכא), וכן "שמש אומר שירה" מתוך פרק שירה. ואומרים ברכת הודאה על פי נוסח המובא ב"שדי חמד" או על פי נוסח המובא ב"בן איש חי" שנה ראשונה פרשת עקב. מסיימים בקטע מתלמוד בבלי ברכות נט ע"ב: "ת"ר הרואה חמה בתקופתה וכו'". אומרים קדיש על ישראל.

מברכים זה את זה בברכת "תזכו לשנים רבות טובות ונעימות".



- א. מי שמוכנה לשתף את כלל הבנות במחשבות בתחומי חינוך וחיים המתאימות לרוח של "בעין חינוכית", מוזמנת לשלחן אלי: vyg8@zahav.net.il.
ב. ניתן לעשות מנוי אישי (ללא עלות) על דפי "בעין חינוכית". נא לפנות לשרון: sharonz@orot.ac.il.
ג. מומלץ לשמור על דפי "בעין חינוכית" לשימוש עתידי.
ד. נשמח אם תפיצו את הדברים הלאה, למשפחה ולחברים מחוץ למכללה.